

על הרחבת השפה

ולדון בו, אם זהו דבור ראוי להתקיים, ואולם החדושים שבשפה בע"פ נכנסים לרוב אל השפה שבכתב. ואם הם רצויים והגונים יתקימו. ואם ימצאו ועד הלשון, כי משבשים הם את הלשון, הוא חייב להכריז על השבושים האלה בברור מספיק.

נמצא סופר וחכם שאמר, כי בדבור שבכתב נופל הזקוק על ידי הבחנה מדעית, אבל בדבור שבעל פה העם שליט בלשונו כחפצו ואיננו נזקק לשום הסכמה ואיננו שומע גערה. זוהי דעת אחד החכמים, אבל היא סברה מוטעית. אין לעם, כלומר: לקבוץ של הדיוטות, שליטה על השפה, לעשות בה כרצונו. ואם מבחינים ומזקקים דברי סופרים וחכמים – לשון הדיוטות על אחת כמה וכמה. אבל צריך לנסח הצעה זו: אם מחדשים סופרים איזו דבורים וקובעים את דבריהם בדפוס, הרי יש לנו אפשרות לצרף ולזקק את דבריהם, מה שאין כאן בלשון הדיוטות, שאין אנו יודעים את חדושיהם, והם אינם נזקקים לנו. שהרי באיזה אופן נעמיד אותם על טעויותיהם? איזה הדרך המוביל מועד הלשון אל עמי-הארצות בשיחות יושבי קרנות ואל המון העם המפספט ככל העולה על רוחו? אין אנו בו לשיחת העם. אדרבה, צריך להאזין ולשמע את שיחותיו ולהבין בהן על יסוד הפסיכולוגיה העממית. ומי שבא לציר את חיי העם, טוב הוא עושה בהעבירו לפינונו את העם בשיחתו ובלשונו, אבל אין זו שפה ספרותית, ואין חכמים וסופרים נכנסים לשיבה להמציא לעם את דבוריו העממיים. גם לילדים יש שפה מיוחדת, מפני שיש להם עולם של מושגים מיוחדים. הילדים מבטאים את מושגיהם הם בשפתם. אבל אין אנו מצרפים את דבורי הילדים לאוצר שפתנו, ומכל-שכן שאין אנו נכנסים להמציא

אלמלא היה הדבר, שאנו דנים בו, חשוב כל כך, הן מצד יסודו המדעי והן מצד יחוסו לחיינו הלאומיים בהווה ובעתיד, לא הייתי חושב לא לצורך ולא לכדאי להשיב על דברי הד"ר מויא ("הצפירה" גליונות ק' וק"א של השתא). אבל רואה אני חובה לעצמי, לברר את עצם השאלה החשובה על יסודה המדעי.

בנוגע להרחבת הלשון אוכל אני להסכים לרוב דברי החכמים והחוקרים שהביא הד"ר מ. ועם כל זה אסרב ל"הנחת הלשון" באופן מלאכותי. הנה, למשל, הציע שד"ל, בזמן מן הזמנים, להושיב ועד של "בעלי הלשון", אשר יפקחו על צרכיה, לגלות תעלומותיה ולמלאות את חסרונה, והו דבר רצוי מאד. זה ימים רבים שאני טוען, כי בספרותנו הרחבה נמצא לנו רכוש לשוני מרובה, אלא כי רבים מסופרינו אינם יודעים את הרכוש הזה וחושבים, כי עניה שפתנו במקום עשירותה, והם משפיעים עלינו מלות "מחודשות" שהן קלקולה של השפה העברית. ומובן, כי בועד כזה צריך להושיב רק חכמים וסופרים בקיאים בעמקי השפה העברית בקיאות שלמה, שיהיו יודעים את דקדוקה בכל פרטי ופרטי ואת שמושה. וכללי שמוש הלשון הם דבר גדול מאד, כי יתכן, שיהיה אדם חכם ומבין בענינים מדעיים, ובשפתנו אין לו הידיעה המספקת...

ואם נמצא ועד של בעלי הלשון והוא מפקח על צרכי הלשון בצרופה וזקוקה, שלא יכנסו אל אוצר ספרותנו דבורים משבושים או שגיאות בדקדוק הלשון ושמושה, ודאי שזהו דבר גדול מאד, השפות מתרחבות מאליהן על ידי השמוש בהן בדבור ובכתב. ועד הלשון יכול להשגיח בעיקר על הרחבת הלשון בכתב; אבל כנוגע להרחבת הלשון שבע"פ, קשה לו, וכמעט שהוא בגדר הנמנע, להאזין ולהקשיב כל דבור ודבור

שלא לצורך. ואני איני חבר 'ועד הלשון' מיום הוסדו, אלא סופר פשוט, ובמקצת הועילו דברי.

בשפה הגרמנית היו כמה מלות טכניות לקוחות מן החוץ, באו אנשי השלטון בכח עצמם והחליפו את המלות האלה במלות גרמניות. הם לא חדשו את המלות הגרמניות, אלא כי בני הדורות הקודמים לא שמשו בהן ובחרו במקומן מלות זרות, וכשם שנתקברו מתחלה בורוע, כך נתרחקו עכשו בורוע. גם לזה אפשר להסכים.

עצם השאלה המנסרת ברקיע שפתנו מסתעף באמת לשני יסודות:

(א) יש לנו שפה ספרותית, וזו לא פסקה מעולם, אלא היא הולכת ונמשכת מתקופה לתקופה בתור שפה ספרותית, וכאשר תתעשר ספרותנו בתכונה, מרגישים עניות בשפתנו. זהו דבר טבעי, וגם ההשתדלות למלאות את החסרון (ולזה נתכון גם שד"ל) היא רצויה וטבעית. כאשר יגדל ויתרבה התוכן החדש בספרותנו, הוא צריך לחומר לשוני מרובה. כזה היו מרגישים בימי הביניים בזמן שקמה הפילוסופיה הדתית בישראל. בספרי 'דעת אלהים'² בררתי, כי חדוש השפה הפילוסופית לא נעשה באקראי על ידי ועד של מניחי הלשון, אלא דורות עברו בתסיסה לשונית עד שבא הדבר לידי גמר יצירה. ועם התקדמות התוכן הפילוסופי התקדמה גם השפה הפילוסופית. בספר 'האמונות והדעות' ובספר 'חובות הלבבות', למשל, עדין חדוש השפה מועט, מפני שגם התוכן הפילוסופי שבהם מעט הוא בערך. בספר 'הכחרי' אנו מוצאים שפה יותר עשירה, מפני כי נמצא בספר תוכן פילוסופי יותר עמוק. ועם כל זה, כאשר קרב המתרגם מבני תבון, שהיתה לו בקיאות מרובה וגם רגילות במלאכת התרגום, לתרגם את הספר העמוק 'מורה נבוכים' הכיר, שכאן לפניו יצירה מדעית ענקית, שצריכה גם לצורה לשונית חדשה, עמד והוסיף חדושים על

להם דבורים דרדקאים. כלום משפילים אנו על ידי זה את ערך הילדות? חלילה! אבל כשם שאין אנו ילדים, כך אין אנו 'מניחים' את לשון הילדות, אנו פוגמים את הפיוט הילדותי על ידי חדושים כאלה.

כבר דברתי במאמרי הקודמים על דבר היצירות הלשוניות אשר בשפות העמים. יש בזה שתי השקפות: (א) בשפה הפרנקית מקפידים ונוהרים מאד בטהרת הלשון, ועכ"ז נכנסים גם אליה חדושים שונים מזמן לזמן. החדושים האלה לא האקדימיה יוצרת אותם, אלא אם כבר נעשו, יפקחו אנשי האקדימיה על יסודם, אם ראויים הם להתקים באוצר השפה. (ב) בשפה הגרמנית נשתרשו בשנים הקודמות כמה מלות זרות, לקוחות משפות שונות, ויש מונים את מספר המלות האלה עד קרוב למאתים אלף. השפה הגרמנית אחרה בהתפתחותה מן השפה הפרנקית והאנגלית, ומהצד השני לא היו חכמי גרמניה בכל דור ודור אמנים לשוניים, אלא היו להוטים אחרי בטוי רעיונותיהם. וכשברעיון או מושג לידם ולא מצאו לו מלה גרמנית, מהרו והשתמשו במלה רומית או יונית, או איטלקית או פרנקית. ולפעמים היו קצת סופרים וחכמים מתהדרים בבקיאות המרובה בשפות זרות והשתמשו במלות זרות שלא לצורך. ועכשו, כאשר עמדו על קלקול זה, הרי הם חושבים לטהר את השפה מן היסודות הזרים ולהמציא במקום המלות הזרות מלות גרמניות דומות להן, ולרוב גם טובות מהן. והזי עובדה חשובה ורצויה מאד, כשהיא נעשית מתוך הבנה עמוקה ביסודות הלשון ובלי קנאה לאומית. ואם יבוא עכשו 'ועד הלשון' בא"י ויכריז ברבים: הרי נוהגים כעת לשמש במלות זרות שלא לצורך, ובמקומן נמצאות לנו מלות עבריות או לכה"פ מלות זרות שכבר נתיחדו, כי נכנסו אל שפתנו בזמן שהיתה עוד שפה מדוברת ועל ידי זה קבלו צורה עברית – הרי זה מפעל טוב מאד. זה כשנתים, אשר פרסמתי אני בעתון 'הד הזמן'² דוגמאות רבות של מלות זרות שנקבעו בשפתנו

2. יצא בווארשה בשנות תרנ"ז-תרנ"ט.

שהספיקה גם לספר עמוק כספר "מלחמות השם" לרלב"ג. להוסיף קצת על החומר הלשוני הזה היה אפשר אחרי כן לכל סופר ותיק, שהיה מחדש בדרך הלוחו. עינו בספר "העיקרים", למשל, ותמצאו כמה חדושים יפים ומוצלחים. ואמת דברי בנידון זה תתברר יותר, אם נשתמש בדוגמה אחרת.

בזמן קדום כתב אדם גדול וחוקר עמקן בישראל, ר"ש בן גבירול, ספר פילוסופי עמוק עמוק מאד. גם הוא כתב את דבריו ערבית, מפני כי לא האמין באפשרות הדבר, לקבע מושגים פילוסופיים דקים ועמוקים כאלה בעברית. המתרגמים בני תבון לא טלו בספר זה, ודאי מפני כי מצאו בו לפי השקפתם סתירת היהדות. ומתרגם אחר, ר"ש פלקירא, נסה את כחו לתרגם את הספר העמוק. מתרגמו נשארו לנו רק לקוטים, ואנו רואים מתוך הלקוטים האלה, עד כמה מתקשה המתרגם בעבודתו. הוא מתאמץ לחדש מלות טכניות חדשות, ואינו מוצלח כל עיקר בחדושו. איני יודע, אם היה אחד מבני תבון מצליח יותר בתרגום ספר כזה, שהרי יש בו תוכן פילוסופי שאינו בשאר הספרים הפילוסופיים שתרגמו עברית, אבל אלו היה הדבר עולה יפה והכפר היה מתקים כלו, ולא רק קטעים קטעים – כמה היתה שפתנו מתעשרת על ידי זה! ואם יאמר אדם: אדרבה, שנס את מתניך ומלא את החסרון, אשיב על זה: אלו היה בידי אותו התוכן הפילוסופי הנמצא בספר "מקור חיים" הייתי מחדש גם את השפה ואת הסגנון הנצרכים לתוכן כזה. לדעותי וחוקרתי אני נמצא לי אותו החומר הלשוני ואותו הסגנון שהייתי צריך להם. מקצתם מצאתי מן המוכן (לא שהכינו הקודמים לי חומר לשוני, אלא השתמשתי בספרי הפילוסופיה העבריים שקדמוני) ומקצתם חדשתי. מעולם לא התפארתי במה שעשיתי בסגנון העברי, מפני שלפי דעתי אין בזה במה להתפאר. מי שעוסק באיזו מקצוע ספרותי, איזה שיהיה, בכובד ראש ואינו מקיל ראשו בעניני הספרות, יקבע תמיד את דבריו בצורה ספרותית נאה ויזהר משבושים גסים.

החדושים הקודמים. ונמצא לנו תרגומו של יהודה אלחריזי הקל יותר – אבל הוא קל יותר מדי ולא מדויק כל-צרכו. ספר עמוק בתכנו מפסיד הרבה על ידי סגנון קל, שאינו ממקור הספר אלא מתרגומו. אין זה תרגום מדויק, אלא פְּרִפְרוּזָה. ולאחר שיסדו בני תבון, אחרי כמה נסיונות, את השפה הפילוסופית, שוב כתב הרלב"ג ספר עמוק מאד בפילוסופיה במקור עברי. אלמלא עבודת בני תבון, לא היה חבור ספר עברי כזה בגדר האפשרות. טעות היא מה שהחליטו קצת סופרים, שבשביל זה לא כתבו הראשונים עברית אלא ערבית, יען כתבו ספריהם רק למשכילים, ור' משה בן מימון כתב את ספרו התלמודי עברית לעם ישראל, ואת ספרו הפילוסופי למשכילים שבעם. האמת היא כך: בימים הראשונים חשבו לנמנע, לברר דעות פילוסופיות עמוקות בעברית, מפני העניות שבשפתנו. היה להם תוכן רב ועמוק והיו טרודים להעלותו על הכתב, אבל להקדים תחלה ולחדש את השפה הנצרכת לאותו התוכן הפילוסופי לא היה להם זמן או שחשבו הדבר לנמנע. התוכן הפילוסופי אשר ב"ספר המדע" להרמב"ם הוא קל ונתן להאמר גם בשפת התלמוד, אבל את דעותיו העמוקות, אשר קבע הרמב"ם בספרו "מורה נבוכים", לא ערב את לבו לכתבן עברית. בדבר הזה היתה "חלוקת העבודה" באופן נעלה, מה שחסרו הפילוסופים המציאו המתרגמים. משניהם יצא לנו עושר לשוני רב מאד.

ועל מה לא קדמה הרחבת הלשון הפילוסופית לחבור הספרים הפילוסופיים? בהצעת שאלה זו אנו מוצאים קיום טענותי וסברותי – אין מושיבים ועד להכין את הלשון. לא ידע אדם, במה יהיו עסוקים חכמי ישראל, כדי להכין להם מראש את החומר הלשוני הדרוש, באו חכמים ולהם שפעת רעיונות ומושגים וגלאו לבררם עברית וכתבו את דבריהם ערבית. לאחר שעשו זה, באו חכמים אחרים והמציאו את החומר הלשוני, כדי שישרת לאותם המושגים החדשים. משתי הפעולות ביחד יצאה השפה הפילוסופית

הילדות; ב) לא נכניס יסוד ז'רנוני אל שפתנו העברית. מתוך דברי הד"ר מויא אני מבין, כי אין עוד שפה מדוברת בא"י, אולם חפצים לברוא אותה. תבוא עליהם ברכה ויצליחו. אבל מה הם מפסידים על ידי אוהרתנו, להוחר מן הדבורים הז'רנוניים, שלא יעשו את שפתנו העברית מין ז'רנון מתורגם עברית? ועוד דבר אחד. משעה שהצעתי ספקי בדבר, אם אפשר להחיות שפה, אשר פסקה להיות מדוברת במשך אלף וחמש מאות שנה, לכל הפחות, שתהיה שפה עממית, גדול עלי האף והכעס כאלו כפרתי ה"ו בעיקר ויצאתי מדת משה ויהודית. אני אומר וחוזר ואומר, כי רק ספקותי הצעתי לפני הקהל העברי. ולו יוכיחו לי, כי טעיתי, ודאי כי אודה על טעותי ואשמע על זה. הד"ר מויא אומר עלי, כי לא קראתי את דברי "אחד העם". אין זה חסרון מוסרי, אבל באמת חשד אותי הד"ר מויא שלא בצדק. אני קראתי את דברי אחד העם בנידון זה והאמנתי באמתתו הסוביקטיבית, כלומר: ודאי מוחלט בעיני, כי כך ראה אחד העם וכך נדמה לו, אבל אפשר לו, כי טעה. אני אומר כאן בברור: מכל האנשים שבאו מא"י ודברתי עמם עברית, ראיתי רק את בן-יהודה עצמו מיטיב לדבר עברית, וכאשר היה בברלין בימי החורף שחלף, אמרתי לו: אין ספק בעיני, כי אתה מדבר עברית, אבל אנו מדברים בעיני חכמה או בשאלות היום. חפץ הייתי לראות ילדים וילדות משחקים ברחוב ומפטטים שיחה דרדקאית עברית. הוא העיר לפני, כי כן הדבר, אבל אני לא זכיתי מימי לשמע קול עברי בארץ ישראל...

(ה"צפירה" תרע"ב, ג'ל', 110-111)

אלא כי יש חוטאים בודון וחושבים "לתקן" את השפה ע"י תרגום מושגיהם מאיזו שפה זרה לעברית - תרגום בצורתו. לפי דעתם הם ממציאים לשפתנו צורה אירופית. ואם היה "ועד הלשון" לוקח על עצמו לפרסם מומן לומן את השבושים הנכנסים אל שפתנו, בין מתוך התרשלות ובין מתוך השקפה מוטעית, ודאי כי טוב היה עושה בזה.

ב) ויש עוד קושי גדול בשפתנו: חסרון מלות שמושיות הנצרכות לסמן בהן את כלי-הבית, תכשיטי האשה, שמות צמחים, פרחים, בע"ח שונים וכו' וכו'. זהו באמת קושי גדול, בין שאנו משתמשים בשפה עברית לצורך ספרותי ובין שמשתדלים אנו להחיות את השפה שתהיה מדוברת. בדבר הזה יש מקום לוועד הלשון להתגדר בו על ידי הצעת מלות, שהוא מוצא בספרותנו הקדומה, או שהוא אומר לחדש ע"פ דוגמאות של השפה הסורית או הערבית. ואולם גם בעבודה זו אנו צריכים לזהירות מרובה, שלא להכניס יסודות ז'רנוניים אל שפתנו, שלא לעשותה לשפה הדיוטית. הד"ר מויא טען כנגדי, כי באה שאלה לפני "ועד הלשון" בדבר "אזני המן", והועד היה "אנוס" להשיב ולהציע מה שהציע. אלו נמצאתי אני בישיבה זו של הועד, הייתי מציע להשיב על שאלה זו בדברים כאלה: כלום חפצים אתם, הגדולים, לברוא שיחות דרדקאיות? הוחרו אתם לבלי להזכיר מלה ז'רנונית; אל תאמרו לא "אוריז'אס די המן" ולא "המן" טאשען", כי גם שתי המלות האלה לא מא"י קבלו אותן אבותינו. אלא הניחו לדרדקאים, כי יחדשו להם הם איזו מלה למיני ממתקים כאלה, ובשתיים נתקן את הדבר: א) לא נפגום ברוח